

G. BAYERLE, *The Hungarian Letters of Ali Pasha of Buda 1604-1616*, Akademiai Kiado, Budapest 1991, XVI+295 s.

Osmanlıların 150 yıldan fazla süren Macaristan hakimiyeti dönemi pekçok araştırmaya konu olmuştur. Türk ve Macar kitabî kaynaklarına dayalı ciddî ilmî araştırmalar, daha XIX. yüzyılda başlamış, XX. yüzyıldan itibaren de oldukça verimli bir devreye girmiştir. Özellikle Macar tarihçiler, bu hakimiyetin niteliği üzerine durarak, geçirdikleri siyasî değişikliklerin rolü ile bu dönem hakkında müspet veya menfi yönde değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Ancak bugün özellikle Osmanlı arşiv kaynaklarına dayalı çalışmalar, Osmanlı idaresi döneminin genel vasıflarını ortaya koymaya yönelik olarak, daha tarafsız bir mahiyet kazanmış görünmektedir. Fakat Macar krallığını sona erdirmiş olması dolayısıyla Osmanlı hakimiyetini kötü bir işgal devri şeklinde görme eğilimi bütünüyle silinmiş değildir. Şüphesiz Osmanlı-Habsburg-Macar resmî belgelerinin ortaya çıkarılıp neşredilmesi ve bunlar üzerinde karşılaştırmalı çalışmalar yapılması, söz konusu önyargılı fikirleri geniş ölçüde bertaraf edecek ve Osmanlı hakimiyeti döneminin gerçek mahiyetini gözler önüne sermeye yardımcı olacaktır. Özellikle son zamanlarda Macaristan ile ilgili Osmanlı arşiv kaynaklarından biri olan Tahrir Defterleri üzerinde, sosyal ve ekonomik tarihi aydınlatıcı çalışmaların artmış olması sevindirici bir gelişmedir. Öte yandan isyasî tarih açısından Budin beylerbeyilerine gönderilen hüküm ve fermanlar, onların merkeze ve bölgelerindeki idarecilere, hatta Habsburg askerî temsilci ve idarecilerine gönderdikleri mektuplar da ayrı bir öneme sahip görünmektedir.

Bayerle'nin bu neşriyatı da uzun sayılabilecek bir süre Budin beylerbeyiliğinde bulunan Ali Paşa'nın Macarca mektuplarını konu edinmektedir. Ali Paşa'nın 1602-1616 senelerinde, Uzun Savaşlar veya Onbeş Yıl Harpleri denilen Osmanlı-Habsburg mücadelesinin (1593-1606) son safhaları ve ardındaki barış döneminde, bu son derece kritik sınır bölgelerindeki idareciliği oldukça dikkat çekicidir. Nâşirin kitabın giriş kısmında verdiği bilgilere göre (s. I-XVI), Ali Paşa hakkında dönemin Osmanlı kroniklerinde fazla bilgi bulunmamaktadır. Peçuylu, Kâtib Çelebi, Hasanbeyzâde gibi Osmanlı müellifleri, onun faaliyetleri, 1606'da yapılan barışı sağlamaya yönelik hareketleri, diplomatik misyonu ve barış sonrası anlaşma şartlarının tatbiki ile ilgili teşebbüslerine yine pek az temas etmektedirler. Budin kadısı Habil Efendi'nin oğlu olduğundan Kadızade diye tanınan Ali Paşa, Niğbolu sancakbeyiliğinde bulunmuş, 1602'de de Budin'e tayin edilmiştir. Bayerle'ye göre bu tayinde babası Budin kadısı Habil Efendi'nin önemli rolü olmuştu. Ali Paşa Uzun Savaşlar sırasında Lala Mehmed Paşa'nın seferlerine katılmış, bir ara Silistre sancağına tayin olunmuş, 1604'de yeniden Budin

beylerbeyiliğine getirilmiş, serdar Kuyucu Murad Paşa'nın kızı ile evlenmiş, 1606 Zitvatorok antlaşması ile neticelenecek görüşmelere katılmış, beylerbeyliği döneminde, Osmanlı-Habsburg ilişkilerinin oldukça kritik bir konusunu teşkil eden sınır boylarında emniyeti ve barışı sağlamaya çalışmıştır. Bayerle, Ali Paşa'nın Macar topraklarındaki görevinden çok memnun olduğunu da belirtir. Hatta bir ara başka bir göreve tayin edildiği zaman çok müteessir olmuş, Kethüdası Ahmed vasıtasıyla, eski görevine iâdesi için II. Matthias'tan hükûmet merkezi ile kendi arasında aracılık yapması ricasında bulunmuştu. 1614'de yeniden eski görevine getirilince, bu iyi haberi imparatorluk ordusunun Macar generallerinden Ferenc Batthyány ve Johann von Molart'a müjdelemişti. Ali Paşa iki yıl kadar kaldığı bu son görevi sırasında, iki imparatorluk arasındaki ilişkilerin normal seyretmesi ve barış şartlarının tatbiki için büyük gayret sarfetti. Kanije ve Bosna beylerbeyliklerinde bu yolda faaliyette bulundu; kısa bir süre sonra teftiş maksadıyla geldiği Belgrad'da hastalandı ve vefat etti (1616).

Bayerle, Ali Paşa hakkında bu bilgileri verdikten sonra ona ait Macarca mektupların kısaca mahiyetini belirtir ve bunların daha ziyade barış ile ilgili meseleler, askerî problemler, vergiler ile ilgili konuları ihtiva ettiğini yazar. Burada 209 mektubu aynen neşrettiğini belirterek bunların dil özellikleri üzerinde durur. XVII. yüzyılın ilk yarısına ait bu mektuplardaki Macarca'nın klasik bir eğitimden geçmiş biri tarafından kaleme alınmış olduğunu; sade ve canlı bir dil kullanıldığını, mektuplardan Ali Paşa'nın Budin beylerbeyi olarak büyük yetkilere sahip olup sınır boylarındaki Eğri, Tımişvar, Bosna ve Kanije beylerbeyliklerinin de bağlı olduğu bir "genel vâli" pozisyonunda bulunduğunun anlaşıldığını belirtir. Daha sonra Ali Paşa'nın kimlere ne kadar ve ne amaçla mektup göndermiş olduğu üzerinde durulduktan sonra bu mektupların Viyana Devlet Arşivi'nde Turcica koleksiyonunda ve Macaristan'daki millî ve askerî arşivlerde yer aldığı anlatılmaktadır.

Bayerle bu giriş kısmının ardından, kimden kime gönderildiğine dair İngilizce bir ibâre ve nerede bulunduğunu belirten bir başlık altında doğrudan doğruya mektupların tarih sırasına göre aynen metinlerini vermektedir. Toplam mektup sayısı 209 kadardır. Ancak bunların neye dair olduğu hakkında İngilizce herhangi bir özet verilmemesi, Macarca bilmeyenler için istifade herhangi bir özet verilmemesi, Macarca bilmeyenler için istifade imkânını zorlaştıran bir durum arz etmektedir. Bunun ardından Ali Paşa'nın mektuplarında geçen Türkçe terimlerin İngilizce anlamları verilmiş ve sonuna (s. 265-268) küçük bir bibliyografya ve etraflı bir indeks ilave edilmiştir. Bu haliyle eser, Osmanlı idaresinin zorlanmaya başladığı bir dönemde Batı'daki uzak eyâlette bir Osmanlı paşasının diplomatik, idarî ve askerî faaliyetleri hakkında oldukça değerli bilgileri havi görünmekte ve mektupların dilinin Macarca oluşu bu durumu daha da ilginç bir hâle getirmektedir.